

A moldvai csángók identitásáról

írta Pozsony Ferenc

A 19. század végéig a falvakon élő és mezőgazdasággal foglalkozó moldvai magyarok sajátos szerkezetű, középkorias etnikai azonosságtudattal rendelkeztek. Ennek az identitástudatnak lényeges eleme volt, hogy a csángók, román nyelvű szomszédaitól eltérően, magyarul beszéltek, hogy ortodox közösségek gyűrűjében a római katolikus egyházhoz tartoztak, és hogy sajátos magyar nyelvű néphagyománnyal rendelkeztek. Mivel a nemzetépítés korában a Kárpátok gerincén meghúzódó országhatáron kívül éltek, nem vettek részt a polgári magyar nemzet megteremtésének legfontosabb eseményeiben, de sokáig kimaradtak a román nemzetépítés jelentősebb folyamataiból is.

Faluközösségeikben olyan középkorias etnikai azonosságtudat maradt fenn, amely nem tulajdonított szimbolikus funkciót vagy jelentést sem az anyanyelvnek, sem az anyanyelvű folklórhagyománynak. A csángók számára egy nemzeti közösséghez való tartozás nem életük legjelentősebb és legfontosabb vetülete; nem is foglalkoznak tudatosan azzal, hogy milyen nemzetcsoporthoz tartoznak. Éppen ezért számukra a legnagyobb értéket nem a nemzeti identifikáció, hanem az egészség és az életben maradásukhoz szükséges munkabírás, valamint a munkára való képesség jelenti. Ezért általában nem tartják tragikusnak annak rohamos tévesztését és románra való felcserélését. Miközben a Kárpát-medencében élő magyar értelmiségiek a csángó közösségek nyelvvesztését és a román nemzeti közösségbe való betagozódásukat értékvesztésnek minősítik, addig mindezt a moldvai csángók másképp élik meg. „Az identitásváltás mint társadalmi *accomodation*, ha megterheli is a személyiséget, s okoz károkat is, többnyire nem dráma. Inkább, ha úgy tetszik, valamifajta konfliktusmegoldás, az egyensúlyi állapot megteremtése, valamilyenfajta fölemelkedés. Az egyén biztosan annak érzi.”¹

A moldvai városokban a középkorban jelentős számú magyar kézműves és kereskedő élt, akinek szerepe a 16. században nem elhanyagolható a reformáció és az anyanyelvű vallásos élet kiterjedésében. A történelem során azonban megsemmisült ez a magyar nyelvű és kultúrájú polgári réteg, tehát a nemzeti mozgalmak kibontakozásának idején a moldvai magyarság már nem rendelkezett olyan saját elittel, amely hatékonyan tudta volna biztosítani a falun élők identitásának formálását és érdekvédelmét.

Moldova és Havasalföld 1859-es egyesülése után rohamosan indult meg a román nemzeti állam kiépítése, amely 1877-ben felszabadult a több évszázados török uralom alól, majd az első világháborút lezáró békeszerződések következtében újabb területekkel, Erdéllyel és Besszarábiával gazdagodott. A fiatal román államban gyors léptekkel kezdődött meg a polgári román nemzet és kultúra megteremtése. Ebben az időben a román politikai elit bevallotta a más ajkú közösségek gyors asszimilációjára törekedett, s minden eszközzel megakadályozta a moldvai magyarság saját világi értelmiségi rétegének és intézményrendszerének kialakulását.

A román hatalom olyan római katolikus püspökség és teológiai intézet felállítását hagyta jóvá Jászvásáron, amely a katolikus egyházi intézményrendszer zavartalan működésének engedélyezése fejében felvállalta a csángók gyors elrománosításának feladatát. Ennek következtében Románia keleti országrészében a moldvai magyar közösségek soraiból kikerült és Jászvásáron átnevelt papság tudatosan kiszolgáltatta az állampolitikai rangra emelt román asszimilációs törekvéseket, és durva módon folyamatosan visszautasította a hívek azon elemi kérését, hogy anyanyelvükön misét hallgathassanak és gyónhassanak. A türelmetlen nacionalista szellemben felnevelt papok nagyobb része állandóan terjesztette hívei körében azt a hivatalos álláspontot, hogy a *római* katolikusok voltaképpen *román* katolikusok.

A hatalmon lévő román elit folyamatosan visszautasította azokat a szerény kezdeményezéseket is, melyek Moldvában a magyar nyelvű oktatás kialakítására irányultak. Éppen ezért a csángó falvakban megszervezett állami iskolák csakhamar a román nyelv és a román nemzeti öntudat terjesztésének fontos intézményeivé váltak, és a papokkal együtt tudatosan és folyamatosan rombolták az anyanyelv presztízsét.

A második világháborút követő években a Magyar Népi Szövetség által megszervezett moldvai magyar iskolákban az oktatás összevont osztályokban zajlott, nagyon rövid ideig és elég gyenge színvonalon. Az Erdélyből Moldvába vezényelt pedagógusoknak kötelező módon osztályharcos és egyházellenes

ideológiát kellett terjeszteniük, ezért a helyi lakosság hamar ellenük hangolódott, s nagyon sok helyen éppen a faluközösség készítette távozásra a magyar pedagógust.

Mivel falvaikban magyar nyelvű iskolai és egyházi intézmények nem működhetek, a moldvai csángók történeti emlékezete gyökeresen eltér a Kárpát-medencében élő magyarság történeti tudatától. Magyar nyelvű írásbeliség hiányában elsősorban a szóbeli folklór közvetítette nemzedékről nemzedékre a közös magyar múlttal kapcsolatos ismereteket. A moldvai csángók napjainkig megőrizték a középkor jelesebb magyar királyaival (pl. Szent Istvánnal, Szent Lászlóval és Mátyással) kapcsolatos tudást (mondákat, balladákat, dalokat stb.). Figyelemre méltó, hogy hatalmas mennyiségű magyar nyelvű népköltészetükben elsősorban olyan földrajzi nevek fordulnak elő (pl. Tisza, Duna), melyek a magyar nyelvterület központi részéhez kötődnek. Mivel a 18–19. században kibontakozott magyar felvilágosodás és reformkor idején más országban éltek, emlékezetük nem őriz semmiféle tudást azokról a sorsdöntő eseményekről (pl. az 1848-as forradalomról), amelyek alapvetően meghatározták a modern polgári magyar nemzeti öntudat alakulását. A román nyelvű oktatási és egyházi intézmények közösségeikben a román nemzeti történelemnek éppen azokat a szereplőit, helyszíneit és jelképeit forgalmazták, melyek a magyarságot mint barbár ősellenséget mutatják be. Mivel a színhagyományozás egyre inkább veszít erejéből, a magyar múlttal kapcsolatban nem áll rendelkezésükre olyan megbízható tudás, amelyet mozgósíthatnának specifikus kultúrájuk védelmében, kisebbségi jogaik érvényesítése vagy legitimizálása érdekében.

A 19. század végén kibontakozó román nacionalista, asszimilációs propagandának a csángókra vonatkozó feladatait és ennek eszközeit egy Szamosújváron megjelenő román újság cikke így fogalmazta meg 1880-ban: „Moldva két legnagyobb és legszebb megyéjében, elsősorban Bákóban és Románban a földműves lakosság, mely a legtöbb helyen kis birtokokkal rendelkező szabad parasztság, csak magyarul beszél. Amikor beérkezel falvaikba, még rosszabb helyzetet találsz, mint Magyarországon; tolmáccsal kell menned; asszonyaik és gyerekeik még jó reggelt sem tudnak románul köszönni. Ez a helyzet a mi vezetőink megbocsáthatatlan bűnének számít, akik sohasem foglalkoztak ezeknek elrománosításával, és így Moldva szívében egy olyan kétszázézer lelket számláló népesség van, mely tőlünk idegen nyelvében és vallásában. Nicolae Crețulescu kultusz- és közigazgatási miniszter úr, úgy látszik, hogy a székelyek rád bízták ennek a nemzeti kérdésnek a megoldását. Érd el azt, hogy ez a falusi népesség, melynek május 2-án földet osztottak, legyen egy nyelvében és szívében, mivel ebben a megoldásban rejlik az ország sorsa; éppen ezért románosítsd el ezeket a csángókat; szabadítsd meg őket attól a csúnya elnevezéstől, amit önmaguk sem akarnak viselni, és így örök hálaunkban fogsz részesülni. E cél érdekében a következő intézkedéseket kell foganatosítani: minden magyar helységben, még a legeldugottabb völgyben is iskolát kell létesíteni; a gyermekeket végrehajtó segítségével iskolába kell vitetni télen és nyáron, különösen a lányokat, akikből majd anyák lesznek, és gyermekeiket románul fogják tanítani; másodsorban pedig templomaikba erdélyi román közösségekből származó papokat kell hozni, akik románul prédikáljanak és olvassanak fel nekik. Amikor a pap áldását majd románul adja rájuk, amikor a kántortanító románul énekel nekik, s amikor az anyák gyerekeiket románul fogják ringatni, célunkat csak akkor fogjuk elérni.”²

A fenti idézet egy erdélyi görög katolikus román értelmiségi szemléletét tükrözte, szerzője tehát nem vádolható azzal, hogy a magyarság javára torzított volna a Moldvában tapasztaltakon. Tarthatatlannak vélte, hogy a Moldva szívében fekvő megyékben nagy tömegben élnek magyar nyelvű lakosok. Megfogalmazta, hogy melyek a magyar nyelvű csángó közösségek nemzeti asszimilációjának legfontosabb eszközei. A javaslatokat csakhamar követték a megfelelő intézkedések.

A 19. század végén a hivatalos állampolitikai rangra emelt asszimilációs gyakorlat, valamint az első világháború idején ható intoleráns magyarelles propaganda elérte célját. Az 1930-as hivatalos népszámlálás idején a 109 953 moldvai római katolikus közül már csak 23 886-an (21,7%) merték vállalni magyarságukat.

A második világháborút követő másfél évtizedben, amikor magyar anyanyelvű iskolák működhetek a csángó falvakban, az egyház intoleráns nyelvi politikája ellenére ideiglenesen megerősödött a magyar nyelv presztízse. A román kommunista propagandagépezet ezt a szerényen kibontakozó folyamatot az 1956-os magyarországi forradalom leverését követően hirtelen félbeszakította, és gyorsan felszámolta az ígéretesnek mutató moldvai magyar oktatási intézményrendszert. A csángókat sújtó asszimilációs törekvések 1965, tehát Nicolae Ceaușescu hatalomra jutása után erősödtek meg és teljesedtek ki, amikor a diktátor elhatározta a moldvai csángóság gyors asszimilálását. Alaposan átdolgozott formában kiadta egy északi, nyelvében és identitásában már teljesen elrománosodott katolikus faluból származó

tanár könyvét, mely a csángók erdélyi román származását hirdette. A román nacionalista propagandagépezet a kötet alaptételeit hamarosan megkérdőjelezhetetlen dogmává merevítette, s az egyetlen hivatalosan elfogadott véleménnyé tette Romániában³, amelynek tételeit a fiatalabb történészek minden forráskritika nélkül elfogadják⁴. Szomorú tény, hogy az 1989-es romániai események utáni évtizedben ennek a kötetnek alaposan átdolgozott angol, olasz változatát is kiadták.

A gyors asszimilációra törekvő totalitárius propagandagépezet a csángó falvak nyilvános helyeiből hatalmi szóval kitiltotta a magyar szót. A nacionalista hatalom asszimilációs gyakorlatát messzemenően kiszolgáló egyháziak még a halottvirrasztókban is megtiltották a magyar nyelv használatát. Azzal ijesztgették a mélyen vallásos híveket, hogy „a magyar az ördög nyelve”, tehát aki azt használja, pokolra jut. A román politikai rendőrség emberei az 1980-as években házkutatásokkal zaklatták és folyamatosan büntették a magánszférába visszaszorult magyar nyelvű vallási élet vezetőit. A csángók kultúrája iránt érdeklődő erdélyi és magyarországi kutatókat letartóztatásokkal és beidézésekkel zaklatták, moldvai szállásadóikat pedig rendőrségre hurcolták, megfélemlítették és pénzbüntetéssel sújtották, s így megakadályozták a csángók és a tömbmagyarság kapcsolatainak kialakulását. Ezen események következtében a csángók egyre kevésbé merték nyíltan vállalni saját identitásukat, nyelvi, kulturális és etnikai másságukat.

Az 1992-ben végzett „demokratikus” népszámlálás során Moldvában összesen 239 938 katolikust számoltak össze. Közülük már csak 1800-an (0,7%) vallották magukat magyarnak. Ebben az országgrészben a római katolikusok száma 1930–1992 között 109 953-ról 239 938-ra gyarapodott, pedig a csángó közösségekben is nagy volt az elvándorlók száma.⁵ Tehát a 20. században, csekély 60 év alatt a moldvai katolikusok száma megkétszereződött, miközben (a hivatalos statisztikák szerint) a magyarok aránya látványosan csökkent e felekezeten belül. Ez egyrészt a második világháborút követő gyors asszimiláció, másrészt az 1992-es népszámlálás türelmetlen, nacionalista propagandájának és a megfélemlítési eljárásoknak a következménye.⁶ Itt jegyezzük meg, hogy a székelyföldi kisvárosokba betelepített csángó fiatalok nyelvi asszimilációja rendszerint ebben a többségében magyarok lakta régióban teljesedett ki, ahol számtalan előnyben részesültek, ha románnak vallották magukat, de a politikai rendőrség folyamatos zaklatása is a románságba való gyors betagozódásukat segítette elő.⁷

A moldvai falvakban napjainkban nagyon gyors kultúraváltás zajlik, melynek során a tradicionális paraszti kultúrát felváltja egy újabb közkultúra. Ennek a folyamatnak következménye, hogy a kulturális másságot kifejező magyar nyelvű folklórelemek már nem rendelkeznek többé magyar identitást termelő és képező erővel. Ez a folyamat a Kárpát-medencében élő magyar közösségeknél is mindenütt lejátszódott, de míg másutt az akkulturáció során saját anyanyelvre épülő új közkultúra honosodott meg, addig a moldvai csángóknál a kultúraváltás éppen a román nyelvű közkultúra térhódításában finalizálódott. A 20. század közepétől közösségeikben előbb a vezetékű rádió, majd a tévé nyomán rohamosan elterjedtek a román nyelvű folklór- és műzenei alkotások. Ennek a román nyelvű közkultúrának a térfoglalása hosszabb távon elősegíti a csángók betagozódását a román kultúrába és közösségbe.

A moldvai csángó falvakban lejátszódó dinamikus gazdasági, társadalmi, kulturális, nyelvi és etnikai folyamatok azt mutatják, hogy a csángó identitás esetében nem beszélhetünk egységes modellről, mivel a különböző falvak, falurészek, családok és családtagok etnikai azonosságtudata eltérő szerkezettel rendelkezik, az élet különböző helyzeteiben más és más jelentést nyer, sajátosan reprezentálódik.

Ezt a bonyolult képletet hatékonyan megvilágítja a nyelvhasználat és az identitástudat közötti viszony. Egészen a 20. század elejéig faluközösségeikben a magyar volt a kommunikáció nyelve, s annak elsajátításában és továbbadásában a családnak volt döntő szerepe. A gyermekek a második világháború végéig a román nyelvet elsősorban az iskolában tanulták meg, de – különösen az asszonyok körében – a 20. század közepéig elég általános volt az egynyelvűség. A férfiak nagy többsége szülőfaluján kívül, a kötelező sorkatonaság idején vagy később, már felnőtt fejjel, munkahelyén sajátította el a román nyelvet. A második világháborút követő gyors politikai, gazdasági és társadalmi változások következtében megszűnt a csángó falvak addigi viszonylagos elzártsága, s egyre inkább erősödött a kétnyelvűség. A 20. század utolsó három évtizedében az átmeneti jellegű kétnyelvűség után fokozatosan megerősödött a román nyelv dominanciája, s sokan már csupán román anyanyelvüként határozták meg önmagukat. A moldvai csángók számára a nyelvnek elsősorban kommunikációs funkciója van, közösségeikben a felekezeti hovatartozás identifikációs szerepe az erősebb.

Sajnos, a fiatalok nem tudják pontosan és árnyaltan kifejezni a posztmodern étellel kapcsolatos

problémáikat elődeik archaikus magyar nyelvjárásával, ami nagyon sokszor zavart okoz a kommunikációban. A nyelv fokozatos felcserélése azonban nem jelent teljes mértékű etnikai identitásváltást, mivel közösségeikben ideiglenesen kialakult egy két nyelvet integráló csángó azonosságtudat. Ebben a szakaszban előbb mindkét nyelv sérülést szenved, később pedig a magyar fokozatosan elszorvad és eltűnik. Ugyanakkor a nyelvcserét nem követi rögtön az etnikai identitás megváltozása. Különösen az északi tömbhöz tartozó falvakban találkoztunk olyan személyekkel, akik bár román anyanyelvűek, magyarként határozzák meg önmagukat, míg a Tázló menti Pusztinában pl. a családban és a faluban is csak magyarul beszélők egy része már román nemzetiségűnek tartja magát.

Ez az összetett kép bontakozik ki az általuk használt vagy a rájuk vonatkoztatott identitáskategóriák kapcsán is. Napjainkban magyarnak, csángómagyarnak, román csángónak, csángónak, katolikusnak, románnak definiálják önmagukat. Azok, akik önmagukat még *magyamak* nevezik, rendszerint arra hivatkoznak, hogy ők magyarul beszélnek, tehát magyar származásúak, hiszen még a többséget alkotó moldvai románok vagy cigány zenészek is következetesen *maghiamak*, *ungumak* nevezik őket, vagy éppen *bozgomak*, *bangyinnak* gúnyolják. Pár faluban szórványosan még az is előfordul, hogy elsősorban az öregebbek *székelyeknek* tartják önmagukat.⁸

A *csángó* népelnevezést elsősorban a szűkebb környezetükben élő ortodox románok és cigányok használják gúnynévként, ugyanakkor az erdélyi és a magyarországi magyarok, a média, valamint a tudományos nyelv is így emlegeti őket. Habár legtöbbször még most is pejoratívnak érzik ezt az elnevezést, egyre többen vannak, akik elfogadják, és így definiálják önmagukat. Elsősorban a magyar anyanyelvűek körében találkoztunk a *magyar-csángó* kifejezéssel, míg a *román-csángó* etnonima már a román nyelv árnyaltabb és tökéletesebb ismeretét, valamint a fokozatosan megerősödő román identitást jelzi. Sokan egyszerűen már csak *katolikusoknak* nevezik önmagukat. A fiatalok körében újabban már felbukkant a *román* etnonima is. Ez az elnevezés arra is utal, hogy a moldvai csángók jelentős része gazdasági, társadalmi és kulturális téren szoros kapcsolatot alakított ki a többségi ortodox románsággal. Mivel a csángó falvak társadalma, gazdasága és művelődése nagyon alacsony szinten mozog, az élet szinte valamennyi vonatkozásában a többségi románoktól függ.

A nyelvi asszimiláció azonban nem jelenti a teljes etnikai beolvadást vagy azonosulást, mivel kultúrája többi rétegében számos sajátos elem fejezi ki ma is e népcsoport másságát. Az 1989-es romániai fordulat után enyhült a politikai hatalom nyomása, mely már nem tudja teljesen megakadályozni vagy ellenőrizni a csángók és a Kárpát-medencében élő magyarok kapcsolatait és találkozásait. Az Erdélyben tanult csángó értelmiségiek szorgalmazására olyan érdekvédelmi szervezetet alakítottak, mely céljaul tűzte ki a magyar nyelvű oktatás és liturgia bevezetését, a másságukat kifejező tradíciók megőrzését, valamint az anyanyelvű kultúrához fűződő sajátos etnikai identitás megerősítését.

Mindez rövid távon fékezheti a moldvai csángók nyelvi, kulturális és etnikai asszimilációját, de hosszú távon mégis a szülőföldjükön ható etnokulturális folyamatok határozzák meg döntően közösségeik azonosságtudatát.

Jegyzetek

1 Komoróczy Géza: *Meddig él egy nemzet*. In: *Bezárkózás a nemzeti hagyományokba*, Budapest, 1988.

2 „În Moldova în doue din cele mai mari și mai frumoase județii, mai cu seama Bacăulu și Romanulu, locuitorii țierani, cari suntu mai toți răzași, moșneni și proprietari mici, vorbesc numai unguresce. Cându intri în satele loru, e mai reu decâtu în mijloculu Ungariei; trebuie se mergi cu tălmaci: femeile și copii nu știu se dea nici „bună demaneția” românesce. Culpa neiertată este a omeniloru noștri de statu că n-au ingritu nici odată de romanisarea acestui elementu și a lăsatu în inima Moldovei o populațiune de preste doue sute de mii, streină și de limbă și de religiune. Domnule Nicolae Crețulescu, Ministru culteloru și instrucțiunei publice, se vede că seculii ți-a păstratu d-tale resolvarea acestei cestiuni naționale. Fă ca poporulu ruralu, căruia i-au datu pământu la 2 maiu, se fie unulu și același și în limbă și în animă, căci în elu stă vieția țierei; romanizează pre acești Ciangăi, scapă-i de uritulu nume, ce nu voru nici ei se-lu porte, și vei ave eterna recunoșcinția. Mesurile ce ar trebui să se ia suntu: mai întâiu îndesuirea scololoru prin tote satele, cătunele și fundăturile ungurești; copii luați cu vătășielulu și duși la scola erna și vera, mai cu seama fetele, care devenindu mame și voru înveția copii românesce; și alu doilea, pe la tote bisericile loru, aduși preoți dintre Românii din Transilvania, ca să le vorbesca și se le cetesca românesce. Cându preotulu le va da binecuvântarea în limba română, cându dascalu le va cânta românesce, și cându mama va legăna copilulu și-i va dîce: haidi, nani, puiulu mamei, rezultatulu va fi dobânditu!” Polescu Ioanu: *Limba ungurească în Moldova*. In: *Amicul Familiei 1880*, IV. 2.

3 A Martinap-féle kötet 1985-ben, tehát Ceaușescu diktatúrájának egyik legnehezebb évében jelent meg.

A kiadvány szerkesztői ravaszul kihasználták a csángók mély vallásosságát, és a kötetet számtalan moldvai római katolikus templom, a pápa, valamint Ceaușescu színes képeivel illusztrálták.

4 Stan Valentin–Weber Renate: *The moldvaian csango*, Budapest, 1997.

5 Ugyanakkor a második világháború utáni évtizedekben a túlnépesedett Moldvából körülbelül még 50 000 római katolikus költözött Erdély városaiba, míg a Havasalföldre és Dobrudzsába távozottak számát Tánczos Vilmos 15 000-re becsülte. (Lásd Tánczos Vilmos: *Hányan vannak a moldvai csángók?* In: *Magyar kisebbség* III, 1.-2.)

6 Lásd *Romániai Magyar Szó* 1992, 635.

7 Tánczos Vilmos: *Én román akarok lenni!* In: Tánczos Vilmos: *Keletnek megnyílt kapuja*, Kolozsvár, 1996.

8 Pávai István: *A moldvai magyarok megnevezései*. *Regio*, VI., 4. sz.

POZSONY FERENC 1955-ben született Zabolán, Kovászna megyében. A kolozsvári Filológia Kar néprajz tanszékének előadójának és a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke. *Szeret vize martján*. *Moldvai csángómagyar népköltészet*, Kolozsvár, 1994. *Erdélyi szászok jeles napi szokásai*, Csíkszereda, 1997. *Adok nektek aranyvesszőt* (tanulmányok erdélyi és moldvai népszokásokról), Csíkszereda, 2000.